

СПЕЦИФІКА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

SPECIFICITY OF PRACTICAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL TEACHERS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

У статті розглянуто проблему професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Представлено аналіз науково-практичних здобутків у сфері організації процесу практики майбутніх фахівців в умовах інклюзивного навчання на прикладі комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Обґрунтовано доцільність використання компетентнісного підходу в аспектах практичної підготовки студентів. Розглянуто основні етапи здійснення психолого-педагогічного та соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання під час проходження практики. Розкрито пріоритетні напрямки роботи соціального педагога, який здійснює соціально-педагогічний супровід інклюзивного навчання.

Ключові слова: професійна компетентність, практика, соціальний педагог, інклюзія, інклюзивне навчання.

В статье рассмотрена проблема профессиональной подготовки будущих социальных педагогов. Представлен анализ научно-практических достижений в сфере организации процесса практики будущих социальных педагогов в условиях инклюзивного обучения на примере коммунального высшего учебного заведения «Хортицкая национальная учебно-реабилитационная академия» Запорожского областного совета. Обоснована целесообразность использования компетентностного подхода в аспектах практической подготовки студентов. Рас-

смотрены основные этапы осуществления психолого-педагогического и социального сопровождения детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения как основы эффективного прохождения практики. Раскрываются приоритетные направления работы социального педагога, осуществляющего социально-педагогическое сопровождение инклюзивного обучения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, производственная практика, социальный педагог, инклюзия, инклюзивное обучение.

The article deals with the problem of the professional training of future social teachers. The article presents the analysis of scientific and practical achievements in the organization of training of future social teachers in the conditions of inclusive education on the example of the municipal higher educational establishment «Khortytska national educational rehabilitational academy» of Zaporizhzhya regional council. The article substantiates the expediency of using the competence approach in the aspects of practical training of students. The article considers the main stages of the implementation of psychological, pedagogical and social support for children with special educational needs in the context of inclusive education as the basis for effective practice. The article reveals the priority directions of the work of the social pedagogue, who carries out social and pedagogical support of inclusive education.

Key words: professional competence, practice, educator, inclusion, inclusive education.

УДК 378

Казаннікова О.В.,
аспірант
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні Україна переживає складний період гострих соціальних проблем, однією з яких є критичний рівень населення, що потребують посилення особистісних ресурсів, відновлення втраченого потенціалу або формування нових навичок та умінь. Ця проблема в останні роки набуває масового характеру та привертає увагу соціальних працівників.

Крім того, на сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігається збільшення соціальних груп, які потребують кваліфікованої допомоги фахівця – соціального педагога. Одним із основних напрямів його діяльності є створення умов щодо успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та з інвалідністю.

За даними Міністерства соціальної політики в Україні, станом на 01.01.2015 загальна чисельність людей з інвалідністю (без урахування тимчасово окупованих територій Криму та м. Севастополя) становила 2 568 532 особи (або 5,98% у загальній структурі постійного населення країни (42,9 млн. осіб), із них дітей з інвалідністю – 151 125 осіб (44% дівчата, 56% хлопчики) [2, с. 7].

Проблема забезпечення ефективної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами на сьогодні постає найбільш гостро. Для Запорізького регіону особливо актуальною є проблема професійної підготовки компетентних соціальних педагогів, які здатні ефективно працювати в умовах інклюзивного простору (відповідно до наказу № 836 МОН України від 15.07.2016 року про про-

ведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області»).

Процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в системі інклюзивної освіти повинен відповідати сучасним суспільним потребам, характеризуватися постійним удосконаленням технологій навчально-виховного процесу та змісту підготовки соціальних педагогів у вищій школі, включати можливість проходження практики в інклюзивному освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що система забезпечення якісної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів на сьогодні знаходиться в стані розробки. Вагоме значення щодо розкриття проблеми підготовки і професійного становлення спеціалістів у галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки мають наукові праці І. Звереві, А. Капської, Л. Міщик, О. Безпалько, С. Харченко, С. Шацького М. Євтух, С. Сисоєва, О. Карпенко, Ю. Поліщук та інші.

Варто зазначити, що в наявних працях вирішуються проблеми практичної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на якісному рівні. Ефективність даного процесу, в першу чергу, залежать від практики, як основної частини державного освітнього стандарту та форми професійної підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна педагогіка». Однак процес практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в системі інклюзивної освіти повинен відповідати сучасним суспільним потребам та новим вимогам освіти; характеризуватися постійним удосконаленням змісту програми підготовки соціальних педагогів у вищій школі; включати можливість проходження практики в інклюзивному освітньому середовищі. Усе вищезазначене актуалізує тему роботи і визначає її мету.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ключовим компонентом у підготовці фахівця має стати практика, головною метою якої є оволодіння сучасними методами, формами організації праці в галузі соціальної педагогіки; формування професійних умінь і навичок задля прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних умовах; виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати; вміння застосовувати теоретичні знання на практиці; використання соціально-педагогічних прийомів, форм і методів у виконанні різних фахових ролей.

Мета статті – проаналізувати процес та визначити специфіку організації процесу практики майбутніх соціальних педагогів в умовах інклюзивного навчання на прикладі комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради.

Виклад основного матеріалу. Практика – форма професійної підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна педагогіка», є частиною державного стандарту та невід’ємною складовою частиною професійної підготовки у вищій школі. Вона організовується та проводиться відповідно до «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженого наказом Міністерства освіти України № 93 від 08.04.1993 р.; наказу Міністра освіти України № 351 від 20.12.1994 р. «Про внесення змін до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» та Закону України «Про вищу освіту» від 28.12.2014 р. [4, с. 6]

На думку А.Й. Капської, відповідно до європейських стандартів підготовки соціального працівника (соціального педагога) необхідно удосконалити структуру практичної підготовки і переглянути співвідношення годин теоретичної та практичної підготовки, збільшити питому вагу практичної частини [1].

У рамках проходження основних видів навчальної практики майбутній соціальний педагог повинен оволодіти професійними компетенціями: соціально-особистісною, загальнонауковою, інструментальною, професійною, інклюзивною [5, с. 138].

Спираючись на вищезазначене, можна зробити висновок про те, що до рекомендованого переліку компетентностей випускника даної спеціальності не включено інклюзивну компетентність, яка виступає як інтегративне особистісне утворення, що зумовлює здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різноманітні освітні потреби учнів і забезпечуючи, по-перше, включення дитини з обмеженими можливостями в середовище загальноосвітнього закладу і, по-друге, створення умов для її розвитку й саморозвитку. Її зміст повинен розкриватися в рівні спеціальних професійних компетентностей майбутніх соціальних педагогів, оскільки означає здатність фахівця ефективно здійснювати професійну діяльність у специфічних умовах інклюзивного навчання [6, с. 157]

Згідно з вищезазначеним для підготовки висококваліфікованого соціального педагога має бути відповідна база практики.

Сьогодні ефективною базою практики в Україні саме з підготовки висококваліфікованих соціальних педагогів у сфері інклюзивного навчання є комунальний вищий навчальний заклад «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Навчальний заклад вже понад 20 років успішно працює в експериментальному режимі, що стало підґрунтям для його стабільного функціонування та інноваційного розвитку. Масштабні завдання Всеукраїнського експерименту «Проектування та практичне забезпечення компетентісно спрямованого інноваційного розвитку Хортицького національного навчально-

реабілітаційного багатопрофільного центру» реалізуються завдяки командному підходу до організації науково-дослідної роботи. Спеціалісти Хортицької національної академії особливу увагу приділяють поширенню інноваційного педагогічного досвіду. Однією з таких інновацій є розроблений проект програми практики для факультету реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи Хортицької національної академії. Однією з важливих особливостей структури Академії є наявність власної бази практики, що забезпечує засвоєння майбутніми фахівцями повного обсягу практичних умінь та навичок щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та з інвалідністю.

Базою практики Хортицької національної академії є її структурні підрозділи: загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів та відділення ранньої соціальної реабілітації. Студенти за спеціальністю «Соціальна педагогіка» мають можливість проходити практику у виховних групах, шкільних класах, психологічній службі, дошкільних групах. Потужна та сучасна база практики дає можливість не тільки використовувати набуті знання, уміння, навички, а й знайти майбутнє місце роботи.

У Хортицькій національній академії протягом I-IV курсів навчання студенти проходять такі види практик:

- 1) педагогічно-волонтерську (I-II курс);
- 2) соціально-педагогічну (III курс);
- 3) соціально-виховну (IV курс).

Метою педагогічно-волонтерської практики є ознайомлення та підготовка студентів до виконання функціональних обов'язків соціального педагога в умовах інклюзії; ознайомлення студентів з особливостями соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю з особливими освітніми потребами та з інвалідністю, з дітьми групи ризику; законодавчою базою, що регламентує діяльність соціальних педагогів.

Метою соціально-педагогічної практики є ознайомлення студентів із механізмами функціонування соціальної інфраструктури в роботі з різними верствами населення, з дітьми різної вікової категорії та особливими освітніми потребами; розвиток уявлень студентів про об'єкт-суб'єктні характеристики соціальної, виховної роботи; ознайомлення зі специфікою роботи соціального педагога в системі інклюзивної освіти.

Метою соціально-виховної практики є забезпечення формування професійних якостей соціального педагога за такими напрямками: соціальний педагог-вихователь, соціальний педагог-організатор, соціальний педагог-реабілітолог.

У процесі практики протягом I-IV курсів майбутні соціальні педагоги у сфері інклюзивного навчання набувають знання, уміння щодо роботи з дітьми, молоддю з особливими освітніми потребами та з інвалідністю.

Знання:

- теоретичні засади інклюзивної освіти в Україні;
- досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи;
- зміст діяльності основних соціальних інститутів, що реалізують охоронно-захисну функцію особистості з інвалідністю;
- особливості типології та видів інвалідності;
- аспекти роботи з різними категоріями дітей та молоді з розладами розвитку;
- специфічні ознаки сім'ї, що виховує дитину з обмеженими можливостями;
- особливості роботи із сім'єю, що виховує дитину з особливими потребами;
- особливості взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу в інклюзивному освітньому просторі;
- методології та методи соціально-педагогічної діагностики учасників навчально-виховного процесу;
- методи та прийоми корекційно-розвивальної роботи як умови реалізації ефективної стратегії соціально-педагогічного супроводу.
- вимоги до фахівця, що займається соціальною реабілітацією.

Уміння:

- використовувати комплекс правових норм для захисту прав дітей та молоді з інвалідністю;
- застосовувати заходи державного примусу щодо осіб, які допускають протиправні дії стосовно осіб з інвалідністю;
- розробляти програму психолого-педагогічного діагностування як окремої особи, так і мікрогруп;
- застосовувати засоби та форми профілактичної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та з інвалідністю;
- здійснювати корекційно-реабілітаційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами та з інвалідністю;
- проводити консультативно-терапевтичну допомогу;
- залучати представників різних інституцій до надання допомоги дітям, молоді з особливими освітніми потребами та з інвалідністю.

Провідним завданням педагогічно-волонтерської, соціально-педагогічної та соціально-виховної практики є підготовка компетентного соціального педагога, який на основі отриманих теоретико-методологічних, нормативно-правових, організаційно-методичних та практичних знань, умінь, навичок зможе ефективно впровадити стратегію соціально-педагогічного супроводу дітей, молоді з особливими освітніми потребами та з інвалідністю.

У рамках проходження практики майбутніх фахівців залучають до основних етапів здійснення психолого-педагогічного та соціального супроводу

в умовах інклюзивного навчання Хортицької національної академії.

I. Перший етап (підготовчо-орієнтовний).

Проведення індивідуальної психологічної та соціально-педагогічної діагностики дітей з метою виявлення учнів, які мають труднощі в навчанні, проблеми в поведінці, ознаки емоційних розладів. Набуття студентами практичних знань у даному напрямку реалізується на базі психологічної служби навчального закладу. Студенти знайомляться з методами, принципами та напрямками психолого-педагогічної та соціально-педагогічного діагностування. Під керівництвом спеціалістів психологічної служби проводять діагностичні дослідження щодо навчальних та соціальних труднощів дітей з особливими освітніми потребами, аналізують результати.

II. Другий етап (етап уточнення проблеми).

Участь у шкільному засіданні психолого-медико-педагогічному консилиумі:

- ознайомлення фахівців з результатами психологічного та соціально-педагогічного обстеження;

- надання рекомендацій учасникам супроводу дитини;

- визначення єдиної стратегії психолого-педагогічного супроводу учня шляхом розробки індивідуальної програми розвитку (ІПР) групою фахівців – «командою підтримки»: заступником директора з навчально-виховної роботи, вчителями, асистентом вчителя, психологом, вчителем-дефектологом, логопедом, батьками. Набуття студентами практичних знань у даному напрямку реалізується на базі санаторної школи-інтернату I-III ступенів. Студенти методами спостереження та аналізу знайомляються з етапами та алгоритмом проведення психолого-медико-педагогічного консилиуму, визначають функції всіх учасників даного процесу.

III. Третій етап (планування та реалізація).

Розробка та реалізація індивідуальної програми соціально-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами шляхом проведення індивідуальних та групових корекційно-розвивальних та профілактичних занять, спрямованих на розв'язання таких проблем:

- визначення зони найближчого розвитку й потенційних можливостей вихованців;

- вирішення проблем соціально-педагогічної адаптації вихованців;

- усунення прогалин у пізнавальному розвитку шляхом індивідуальної корекційно-розвивальної роботи;

- проведення профілактичної роботи з дітьми групи ризику;

- індивідуалізація навчального процесу відповідно до особливих освітніх потреб учня;

- розвиток життєвої компетентності вихованців за рахунок життєтворчих технологій організації навчально-виховного процесу.

Практичні навички майбутніх соціальних педагогів у напрямку «планування та реалізація» розвиваються шляхом підготовки індивідуальних та групових корекційно-розвивальних, профілактичних занять. Основним завданням для студентів є набуття практичного досвіду розробки корекційно-розвивальної або профілактичної програми, планів-конспектів занять щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами за різними нозологіями. Практична діяльність здійснюється на базі психологічної служби, школи, дошкільного відділення та ранньої соціальної реабілітації.

IV. Четвертий етап (коригуючий / підсумковий).

1. Колективне обговорення учасниками шкільного психолого-медико-педагогічного консилиуму ефективності проведеної роботи.

2. Внесення доповнень в індивідуальну програму розвитку або його коригування (за необхідності).

3. Визначення рекомендацій щодо подальшого навчання та розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

4. Оформлення протоколу психолого-медико-педагогічного консилиуму.

Студенти мають можливість буди присутніми на засіданні психолого-медико-педагогічному консилиумі та визначати ефективні методи, прийоми, та форми роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та з інвалідністю [3, с. 41–71].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, студенти протягом навчання та практики набувають основні знання, уміння та навички в пріоритетних напрямках роботи соціального педагога, який здійснює соціально-педагогічний супровід інклюзивного навчання, а саме:

- соціально-педагогічна діагностика;
- соціально-педагогічна корекція;
- соціально-педагогічне консультування;
- соціально-педагогічна реабілітація;
- соціально-педагогічна підтримка.

Висновки. Таким чином, аналізуючи процес та специфіку організації практики майбутніх соціальних педагогів на базі Хортицької національної академії, можна стверджувати, що даний багатопрофільний навчальний заклад є одним із провідних у напрацюванні досвіду підготовки фахівців щодо роботи в умовах інклюзивного навчання. Майбутні спеціалісти не тільки засвоюють теоретико-методологічні, нормативно-правові засади інклюзивної освіти, але й опановують ефективні технології, методики та прийоми як у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, так і з батьками та різнопрофільними фахівцями.

Слід відмітити, що ефективність проходження майбутніми фахівцями практики та високий рівень підготовки соціальних педагогів в інклюзивному просторі можливий лише за умов удосконалення змісту програм практики; активності, мотивації сту-

дентів як суб'єктів професійної діяльності; чіткої спланованості, організації й методичної керованості практики; врахування специфіки діяльності соціально-педагогічного закладу та контингенту учнів при організації практики, а також толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами та з інвалідністю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vgnpu_red/2010_15_2/V15_2_12_16.pdf.
2. Національна доповідь про вжиті заходи, спрямовані на здійснення Україною зобов'язань у рамках виконання Конвенції про права інвалідів / Міністер-

ство соціальної політики України. 2015. С. 7. URL: <https://helsinki.org.ua/.../Prava-lyudej-z-invalidnistyu-Mojsa...>

3. Нечипоренко В.В. Організація інклюзивного навчання. Директор школи. 2016. № 9-10 (777–778). С. 41–71.

4. Організація наскрізної практики студентів за спеціальністю 6.010106 «Соціальна педагогіка» (методичні рекомендації) / Заг. ред. А.Й. Капська. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 32 с.

5. Соціальна педагогіка: Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А.Й. Капської. К.: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

6. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації: Тези доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький: Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна», 2011. С. 157–160.